

UDK 821.163.42.09 Bajsić, V.
Pregledni rad
Primljen 31. siječnja 2015.
Prihvaćen 26. listopada 2015.

STJEPAN TOMIĆ

Martićeva 34, 10000 Zagreb
stjepan.tomic@zg.t-com.hr

BAJSIĆEVA INOVACIJA U KRATKOJ PRIČI

Kratka je priča i danas, kao i nekoć, još uvijek popularna forma literarnog i neliterarnog izražavanja, pa u skladu s tim postoje i slična teorijska razmišljanja. U hrvatskim relacijama kratku priču redovito objavljuju „Večernji list“ i „Hrvatsko slovo“, a i katolički mjesečnik „Kana“, na čijim je stranicama svojedobno surađivao i Vjekoslav Bajsić i u okviru rubrike „Vrijeme sadašnje“ objavio i nekoliko zanimljivih kratkih priča, koje su po svojoj strukturi svojevrsna inovacija u toj formi. Autor će opisati Bajsićeve inovacije u kratkoj priči.

Ključne riječi: kratka priča, Zvonimir Bajsić, katolička književnost, teorija književnosti

Vjekoslav Bajsić (1924-1994), profesor filozofije na KBF-u u Zagrebu, osim svojih redovitih filozofijskih dužnosti naveliko se bavio prevođenjem i pisanjem, i to ne samo stručnih tekstova. Naime, tokom 23 godine, od 1971. do ljetnog dvobroja 1993. redovito je u „Kani“ ispisivao kolumnu „Pitanje sadašnjeg trenutka“. Od tih umalo 230 kratkih tekstova (po „sto redaka“, kako je sam govorio, odnosno dugih prosječno oko 5220 znakova s proredom) veći dio njih (oko 180) objavljen je u trima knjižicama pod naslovom: „Strah za granicu“ (tekstovi od 1971. do 1979., tiskani 1984), te pred samo njegovo preseljenje u vječnost 1994. godine: „Ekologija slobode“ (1980-1986) i „Obrnuto vrijeme“ (1987-1993). U posljednjim dvjema knjižicama više od desetak kolumni obogaćeno je njegovim kraćim pričama, kako ih je sam nazivao. Tako je jednu svoju kolumnu čak i naslovio kao „Priču o

promašenom susretu”.¹ Riječ je, naravno, o fragmentima² iz svakodnevice, koji su mu se zbog različitih razloga, pobuda ili asocijacija usjekli u pamćenje tokom njegova života, a u pisanju mu se činili prikladnima kao ilustracija njegovih zamisli, pa je nastojao da te svoje kolumne (makar neke) donese u formi kratkih priča. Budući, dakle, da je i sam te svoje “spomine” nazivao pričama, smatram da smo i mi dužni poštivati njegovu vlastitu prosudbu i tretirati ih kao priče sa svim značenjima te riječi, a da je ona značenjski ne samo višeznačna nego i višeslojna, nije potrebno posebno ni isticati. Ovaj je rad naslovljen kao “Bajsićeva inovacija u kratkoj priči”, pa će stoga biti više riječi ne samo o pričama općenito nego i o novosti koju je Bajsić unio u tu specifičnu općeljudsku i svezremensku formu pripovijedanja, odnosno drammatiziranja svakodnevice.

Usput želim naglasiti ono što je, između ostaloga, lijepo formulirao estonsko-ruski književni teoretičar Jurij Mihajlović Lotman u knjizi “Struktura umjetničkog teksta”³ rekavši kako je umjetnost stalni pratitelj čovječanstva od njegovih početaka, te da je, napose priča, neobično važan nutarnji integracijski čimbenik svakoga društva koje pretendira na postojanost i djelotvornost.⁴ Naime, “u povijesti čovječanstva nisu poznata društva koja nemaju svoje umjetnosti.⁵ Suvremeno društvo ni u kojem slučaju nije jedinstveno i cjelovito nego je raspršeno u mnoštvo različitih manjih društvenih cjelina, koje često puta funkcioniraju potpuno neovisno od drugih pored sebe. Tako npr. danas Katolička Crkva dobrim dijelom funkcionira kao poseban oblik manje društvene cjeline i kao takva nužno mora imati i svoju umjetničku produkciju, jer “život svakog bića predstavlja složeno uzajamno djelovanje

¹ Usp. npr. “Ekologija slobode” strane 112 (Priča o promašenom susretu), 123 (Igra škole), 129 (Mušica), 131 (Kolac za grah), 143 (Effata), 157 (Lekcija u kasarni), 169 (Zašto ne volim Siraha), 177 (Hoćemo li se ljutiti), 180 (Povodom krizanteme), te “Obrnuto vrijeme” strane 9 (Zašto baš veljača), 15 (Nevjerni Toma i mala Fili), 17 (Miris jarca), 29 (Što se ne može zaboraviti), 50 (Što s ljudima) itd.

² Talijanski semiotičar Omar Calabrese smatrao je da treba praviti razliku između detalja i fragmenta. Naime, “fragment je rezultat loma u kojemu efekt slučajnog “isječka iz života” dobiva prvenstvo. Upravo je on taj koji preuzima primat u strukturi priče, a iščitava se i tumači na razini podteksta, kojega čini ili urbani pejzaž ili individualna poetika ili neki dijelovi kulturno-povijesnog konteksta ... Fragmentarni odnos prema zbilji prepoznaje se otvorenosću početka i iznenadnog završetka kratke priče, kao i njezinom sklonosću *in medias res* počecima i završecima koji dovode do *začudujućeg efekta*.” Citat je preuzet iz knjige H. Sablić Tomić “Uvod u hrvatsku kratku priču”, Leykam international, Zagreb 2012., str. 23.

³ Knjiga je objavljena u Beogradu 1976. godine.

⁴ Usp. Lotman str.31.

⁵ Usp. Isto str. 32.

sa sredinom koja to biće okružuje. Organizam koji ne bi bio sposoban da, i umjetnošću, reagira na vanjske poticaje i da se njima prilagođava, neizbježno bi propao ... Čovjek je nužno uvučen u intenzivan proces: okružen je bujicama informacija kojima mu život šalje svoje signale i značajne šanse u borbi za opstanak, a umjetnost je izvanredno dobro organiziran komunikacijski sistem, koji omogućava susret dviju ili više individua.”⁶ Sve to zapisujem zato što držim da je Bajsićevo djelo, ne samo ono filozofsko-teološko nego još više ovo literarno, nezaobilazan kamen temeljac katolicizma među Hrvatima, a možda i svehrvatskog svjetonazorskog identiteta. Da bih u tom kontekstu što bolje situirao Bajsićevo mjesto, najprije spominjem definiciju Milivoja Solara: “Književno je djelo u najširem smislu riječi svaka jezična tvorevina koja se ‘održava u vremenu’, tj. koju barem neka grupa ljudi prihvaća i pamti smatrajući je vrijednom pamćenja odnosno nekog drugog načina ‘zadržavanja’ i izvan neposrednih okolnosti njena nastanka. Ipak književnim djelima u užem smislu nazivamo samo takva ostvarenja koja su od veće važnosti za cjelokupnu kulturu, tj. takva ostvarenja koja u sebi sadrže iskustvo čitavih naroda pa i čovječanstva u cjelini.”⁷ Kasnija će analiza pokazati da Bajsićevo djelo pripada iskustvu cjelokupnoga ljudskog roda. Glede domaćih relacija spominjem riječi dvoje antologičara, Krešimira Bagića i para Milanko-Perišić. Bagić, između ostaloga, kaže: “Znatan broj tekstova novih hrvatskih pripovjedača vidno je obilježen prilagođavanjem proznog diskursa tehnikama i iskazanim modusima kurentnijih medija poput televizije, filma, videa i sl. Konkretna je posljedica te prilagodbe brisanje granice između trivijalne i visoke kulture. Uz nju, poglavito devedesetih, dovedena je u pitanje i granica između fikcije i činjenice.”⁸ U uvodnoj riječi svoje antologije Perišić zaključuje: “Ovi pisci – nema tu, naravno, supstancijalne razlike između generacija – kreću iz želje za izrazom onoga svojega, što se na razne načine prelama i odjek je cijelog niza odzvanjanja, individualnog i socijalnog – jer niti je itko išta spomena vrijedno napisao a da nije bio individualac, niti je ijedan individualac bio lišen socijalnog konteksta – ono što se pak vidi iz ove proze kao razlika prema generaciji prije, to su tematski pomaci.”⁹ Taj sam citat naveo upravo zbog posljednje sintagme: tematski pomaci. Bajsićeva priča, istina, nije tematski pomak – cjelokupna Milanko/

⁶ Usp. Isto 35-37.

⁷ Usp. Milivoj Solar: *Teorija književnosti*, ŠK, Zagreb 1979., str. 11.

⁸ Krešimir Bagić: *Goli grad, antologija hrvatske kratke priče*, Naklada MD, Zagreb 2003., str. 5-6. Slično i u knjizi istoga autora: *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*, Disput, Zagreb 2004., str.121.

⁹ Andrea Milanko / Robert Perišić: *Bez vrata, bez kucanja, novi hrvatski prozaici*, Sandorf, Zagreb 1012., str. 9-10.

Perišić antologija sastavljena je od priča kojima je osnovna tematika komunikacijski nesporazum, što je tema i Bajsićeve priče, ali Bajsićeva obrada te tematike osjetan je literarni pomak u odnosu na druge autore.

1. Problematika vezana uz termin priča

O problematici priča, napose tzv. kratkih priča objavljeno je na hrvatskom jeziku podosta knjiga, no ovdje ponajviše upućujem samo na onu koju je priredio Tomislav Sabljak pod naslovom: *“Teorija priče, panorama ideja o umijeću pričanja 1842-2005.”*, HAZU, Zagreb 2007.,¹⁰ gdje se nalaze probrana teorijska razmatranja o povijesti, razvoju, strukturi i drugoj problematici vezanoj uz priče iz pera više od devedeset što domaćih, što (ponajviše) stranih literaturi sklonih i pisanju vještih pera. Jedan od naših poznatijih književnih teoretičara ovako razmišlja: “Novelist je umjetnik minijature: on mora postići da u jednom odabranom fragmentu, u malom isječku stvarnosti, zasja sva punina, bogatstvo i složenost životnih manifestacija. Odatle specifičan izbor građe i usmjeravanje pažnje na pojedinačno, neobično, novo.”¹¹ Autor je profesor književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a o povijesnom nastanku priča ili novela kaže: “U antici Herodotove *Perzijske priče* raščlanjuju pripovjedački materijal na niz pojedinačnih događaja. Tu su, zatim, Aristidove ljubavne *Miletske priče* (2. st. p.n.e), pa niz “novela” iz rimskog doba interpoliranih u veća djela (Petronijeve *Satire*, Apulejev *Zlatni magarac* i dr). Ovoj prvobitnoj novelistici valja pridodati i djela iz orijentalne književnosti (indijsku *Pančatantru*, arapsku *Tisuću i jednu noć* i dr). Priče i parabole iz *Starog zavjeta* ovamo ne pripadaju jer pretendiraju na povijesnu istinu, na realni iskaz. Tradicija novelističkog pripovijedanja nastavlja se i kroz srednji vijek svetačkim legendama i zbirkama *exempla*. Uz tu religijsku i moralističku produkciju nastaju i razne kontaminacije, ubacivanjem realističkih i humorističkih elemenata u religijsku građu. Pripovjedači su tada uglavnom svećenici i drugi crkveni ljudi, a u ovom drugom, svjetovnom, toku razni pjevači, menestrelji, žongleri, dvorski pjesnici i drugi. Svi oni nemaju nikakve izgrađene svijesti o originalnosti i osobnom doprinosu književnom stvaranju svoga vremena.”¹²

Nemec, koliko sam ga ja shvatio, hoće reći da sve ono što makar malo zaudara na “realni iskaz” ne spada u lijepu književnost, dakle ni u priču, pa

¹⁰ Sva citiranja iz spomenute Sabljakove knjige bit će označena najjednostavnije: Sabljak i brojem stranica u knjizi na kojima se nalazi tekst citiranog autora.

¹¹ Krešimir Nemec: *Antologija hrvatske novele*, PIP Pavičić 1997., str. 5.

¹² Sabljak, 298-314.

ma koliko tko lijepo i literarno dobro pripovijedao, tj. književno je samo ono što je fikcija, fiktivno ili u konačnici nerealno, pa mi se čini da je tu tvrdnju preuzeo od svoga starijeg i poznatijeg kolege s istog fakulteta, Milivoja Solara, koji smatra da prava priča mora biti fikcija, odnosno suprotnost istini ili zbilji.¹³ Ta me tvrdnja malo uplašila da neću smjeti govoriti o Bajsićevom djelu u kontekstu kratkih priča jer je ono čvrsto vezano uz Bibliju i ljudsku stvarnost, no tada pročitah i tekst Allana H. Pascoea,¹⁴ koji kaže: “Ne samo da se s H. E. Batesom podsjećamo da su priče o Salomi, Ruti, Juditi i Suzani primjeri umjetnosti koja je već bila stara, civilizirana i visoko razvijena nekoliko tisuća godina prije popularnosti Pamele...”. Slično misli i James T. Farrell:¹⁵ “Od Knjige postanka nadalje, Biblija je puna priča. Jobov život u *Knjizi o Jobu* je priča, izvrsna priča. Parabole o Isusu Kristu u Novom zavjetu također su priče. Iskaz Marije Magdalene je priča. I priča Krista na Golgoti izvrsna je priča. Zatim *Tisuću i jedna noć*, *Ezopove basne*. *Bhagavad-Gita* sadržava priče. *Al-Ghazzali: Ispovijedi zabrinuta vjernika* jedna je priča” itd. Držim da su ta dva citata sasvim dovoljna da teorijski opravdaju ne samo uvrštavanje Bajsićeva djela u pripovjednu strukturu, nego i da opravdaju njegovo često pozivanje na Isusa Krista, tj. Boga i Bibliju, odnosno da odgurnu u zapećak onu Nemecovu neobičnu tvrdnju.

Kao što reče Lotman pripovijedanje je jedan od temeljnih oblika ljudskog postojanja i jedna od najčešćih formi snalaženja i funkcioniranja u kompleksnoj, te katkad i neprijateljskoj stvarnosti. U tom kontekstu govori se o epici, lirici (čak su i pjesme svojevrsna forma kratke priče) i dramatici itd. Tako danas teorija, kao i literarna produkcija, poznaju *vrlo kratke priče*, *kratke priče*, *novele*, *priče*, *anegdote*, *basne*, *pripovijetke*, *romane* itd. Kratku priču, s kojom i mi imamo posla, možda je ponajbolje, po mišljenju Viktora Šklovskog,¹⁶ definirao čuveni njemački književnik Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) rekavši da se u njoj radi o “nekom neobičnom događaju”. Već spomenuti Allan H. Pascoe smatra da je “većina kritičara prihvatila Poeovu tvrdnju da kratka priča treba biti pročitana odjednom, bez prekida”, odnosno da autor mora “prenijeti čitatelju ne samo dio, otrgnuti odlomak već cijeli svijet”. Benno von Wiese¹⁷ smatra da je u pravu Paul Heyse kad tvrdi “da svaka novela mora imati svog *sokola*,¹⁸ tako

¹³ Usp. Milivoj Solar: “Ideja i priča”, Zagreb 2004., str. 124.

¹⁴ Sabljak, 403-409.

¹⁵ Sabljak, 170-173.

¹⁶ Sabljak, 111-116.

¹⁷ Sabljak, 279-287.

¹⁸ Radi se o 9. priči 5. dana Boccacciova *Dekameron*: Federigo Alberighi prostratio je sav imetak bezuspješno se udvarajući lijepoj, čestitoj, bogatoj i udanoj gospi Giovanni, te se

da čitalac smije posvuda pitati gdje je *sokol*, dakle ono specifično, koje ovu pripovijetku razlikuje od tisuća drugih”. Jedan od najpoznatijih teoretičara i praktičara, tj. pisaca kratkih priča, bio je čuveni američki književnik Edgar Allan Poe,¹⁹ koji kaže: “Vješt književnik konstruira pripovijetku. Ako je mudar, ne prekraja misli da ih prilagodi radnji, nego je najprije svjesno i pomno zamislio neki jedinstven ili pojedinačni *efekt* koji valja postići, a zatim je povezo događaje koji će mu najbolje poslužiti u postizanju tog unaprijed zamišljenog efekta. Ako već prva rečenica ne stremlji postizanju efekta, pisac je pogriješio već na prvom koraku. U cijelom sastavu ne smije biti ni jedne riječi koja svojom izravnom ili neizravnom namjerom ne teži tom jednom, unaprijed određenom cilju.” Upravo zbog toga, kako misli Helena Sablić-Tomić,²⁰ kratkoj priči “nije svrha prepisivanje zbilje već, s obzirom na senzibilitet autora, izabiranje fragmenta iz života” zaključujući kako autor “opisujući jednu jedva zamjetljivu epizodu iz života može zadovoljiti vlastitu potrebu za komentiranjem zbilje”, te da kratka priča u biti vrlo često “upućuje na nepromjenljivost odnosno stalno ponavljanje životnih situacija.” No to ponavljanje životnih situacija ne samo da ne mora biti slično, dapače, obično se događa u potpuno različitim kontekstima i životnim okolnostima, pa Raymond Carver²¹ smatra da se može dogoditi da to bude “nešto što u prolazu vidimo krajičkom oka kao letimičan prizor” ili ga prolazeći začujemo osjetljivim uhom. Stoga Ruth Kilchenmann,²² imajući na umu sve te različite mogućnosti zaključuje kako “kratka priča većinom prikazuje dio istrnut iz života i sa “*situazione*” dijeli plošnu, umjesto jednosmjerno tekuću strukturu, mrežasto ispreplitanje umjesto uzlazne i naglo silazne krivulje zbivanja”.

Glede duljine priča ili kratkih priča Ian Reid²³ misli da u priče spada “gotovo svaka vrsta prozne književnosti kraća od romana,” a po mišljenju Somerseta Maughama mogu se svi tekstovi između 1600 pa čak do 32.000 znakova, ili otprilike 16 kartica teksta, svrstati u priče. Budući da duljina teksta nije toliko bitna, potrebno je istaći ono što doista jest važno, a to je,

osiromašen povukao na selo imajući još jedino sokola, koji ga je hranio svojom lovinom. Gospi je umro suprug, a razbolio se i sin, koji je poželio upravo Federigovog sokola. Gospa je posjetila Federiga koji ju je pogostio jedinim što mu je preostalo, tj. sokolovim mesom. Gospin sin je umro, a ona se na kraju pristala preudati jedino za Federiga.

¹⁹ Sabljak, 13-14.

²⁰ Usp. H. Sablić Tomić: Uvod..., str. 11-46, te: Sabljak, 414-424.

²¹ Sabljak, 357-360.

²² Sabljak, 271-278.

²³ Sabljak, 254-270.

po mišljenju Janosa Szavaija,²⁴ “neočekivani, zapanjujući obrat, nazivan još poantom”. Szavai spominje upravo žrtvovanje sokola iz Boccacciove priče kao točku preokreta u životima likova s tim da uopće nije važan protok vremena između žrtve (sokola) i životnih preokreta.

2. Bajsićeva kratka “Priča o promašenom susretu”²⁵

Priču se može razdijeliti na pet manjih segmenata, od kojih bi prvi mogla biti jedna crtica iz života, dapače, jedna sasvim obična i trivijalna crtica s kakvom se nerijetko susreću gotovo svi roditelji s malom djecom. Možda bi se to moglo nazvati terminom Brandera Matthews²⁶ “mrtva priroda” kad je pokušao definirati razliku između kratke priče i crtice i tvrdeći da se “u kratkoj priči uvijek nešto događa, dok se za crticu može reći da je mrtva priroda”. Bajsićeva crtica ima podosta dinamike pa bi je teško bilo nazvati baš mrtvom prirodom, ali pročitana sama sebe ne ostavlja gotovo nikakav dojam na čitatelja. Ipak, neću sada odmah zapisati cijelu priču nego samo taj prvi dio, koji je nešto malo manje od četvrtine cijele priče, a glasi:

1. Prije mnogo godina – tako bih mogao započeti priču – bio sam gost u kući nekog profesora u nekom mjestu bilo gdje. Domaćin je kasnio, i tako smo sjeli bez njega za večernji stol: njegova supruga s trogodišnjim sinčićem na krilu, dvije nešto starije djevojčice i moja malenkost. Bio je to drugi dan mojega boravka. Govorilo se uz jelo kako bi što komu padalo na pamet i ne bi se dogodilo ništa posebno da nije mali, koji je blagovao neku sebi primjerenu posebnu papicu, odjednom ispružio žlicu prema mom licu i rekao: “Na!” “Hajum” – odgovorio sam i progutao ponuđeno u uvjerenju da ga ne smijem razočarati. “A sada ti meni” – dodao je ohrabren uspjelim postupkom. Sada se još manje moglo odustati, te sam tako zagrabio malo svoje crne juhe i odvratio na isti način. Kad je opet bio na njemu red, intervenirala je mama – strogo i odlučno – jer joj se činilo da se ceremonijal večernjeg stola raspada, pogotovo što se već i mlađa djevojčica spremala da me nahrani na isti način. Mali je dobio malo naše crne juhe u zdjelici, te tako mogao zadovoljiti svoju potrebu za jelom odraslih, kako se to protumačilo. Samo malo – jer je mama, kao profesionalni pedagog, ne samo znala da mu

²⁴ Sabljak, 348-356.

²⁵ Usp. Ekologija slobode, KS, Zagreb 1994., str.112-115.

²⁶ Sabljak, 46-51.

nije do juhe i da neće mnogo od toga pojesti nego ga je uz to odgojno pozvala na odgovornost dok je nevoljko mijesao po tom iznenadnom zadatku: "Moraš pojesti; ti si to htio..." Tako je prestao taj intermezzo i večera je završila bez nekih daljnjih posebnosti, te mi valjda zato ništa više nije ni ostalo u sjećanju.

Bajsićev zaključak kako mu "ništa više nije ostalo u sjećanju" najbolje govori o trivijalnosti te crtice, pa s pravom možemo ustvrditi da je na samome rubu spomenute teorijske mrtve prirode. Svakako je zanimljivo, pa čak i neobično, Bajsićevo isticanje kako se sve to dogodilo u "kući nekoga profesora u nekom mjestu bilo gdje", kao da je i sam svjesno htio taj događaj podići na neku općeljudsku ili sveljudsku razinu i učiniti ga na neki način tipskim. Ipak, objektivno za takav postupak, čini se na prvi pogled, nije imao elemenata na temelju onoga što nam je ispričao.

Budući da se ne nameću nikakvi značajni zaključci, valja nastaviti s citiranjem ostalih dijelova priče. Ali tada dolazi do iznenađenja. Priče zapravo više ni nema, tj. više nema priče u smislu nastavka onih događaja koji su započeti, ali i ostali na određeni način nedovršeni. Ono što slijedi samo su autorova razmišljanja i prisjećanja na taj događajčić, koji je usprkos svojoj običnosti ostao trajno prisutan u autorovu doživljavanju. Evo kako teče drugi segment toga "promašenog susreta", koji bi se moglo opisati riječju "čuđenje", koja je ne samo filozofska ili filozofijska, jer je na svoj način početak mudrosti, nego je još više i pjesnička riječ (Bajsić je i jedno i drugo), kako je to lijepo prije gotovo stotinjak godina zapjevao Antun Branko Šimić: "Pjesnici su čuđenje u svijetu. Oni idu zemljom i njihove oči, velike i nijeme rastu pored stvari, naslonivši uho na ćutanje što ih okružuje i muči."

2. Kasnije bih se češće sjećao toga događaja, jer mi je bilo nekako čudno i nejasno kako to da je mama protumačila tu djetinju inicijativu kao potrebu za jelom, dok je u isti mah sigurno znala da malomu nije do jela jer mu je nasula samo malo juhe, koju, zatim, doista nije ni sasvim pojeo. Zar joj nije otrprve bilo jasno da mu je samo do igre? Možda mu je htjela dati do znanja da igre mogu biti ozbiljne, tj. imati ozbiljnih posljedica s teretom odgovornosti, pa kad se čovjek olako upetljao u nešto što nije promislio, mora snositi i posljedice s kojima nije bio računao.

I Bajsić je velikim i nijemim očima rastao pored stvari, ljudi i događaja, te se u šutnji svoga srca čudio prisjećajući se nevažnih sitnica, koje su mu se najednom počele činiti nejasnima. Kako to da je mater, profesionalni pedagog, tako jednostavno protumačila sinčićovo nastojanje? Ili je naprosto htjela prekinuti dječju igru s neznancem i ne "sramotiti" glave kuće, kako se takvi

dječji postupci često obrazlažu. Bajsiću je sada jasno da se dječaci htio samo poigrati, pa onda mudro zaključuje da je roditeljica očito iskoristila tu priliku da svoga potomka pouči pravilima životne igre: sve što se čini, pa makar kako izgledalo trivijalno, ostavlja za sobom pokatkad i neugodne posljedice, što se djetetu dogodilo u obliku očito neprivačnog jela. Međutim, Bajsićeva pjesničko-filozofska narav nije se ni tu zaustavila. U njegovoj nutрини i dalje je rovarilo čuđenje zbog tih neobičnih i nejasnih događaja, pa je stoga nastavio svoju priču.

3. Kasnije, mnogo kasnije, spopala me sumnja da sam i ja maloga krivo shvatio i učinio kratki spoj, tj. pomislio: djeca se većinom igraju i kad učine nešto neobično, barem sa stanovišta odraslih, jamačno se igraju. Danas sam uvjeren da malomu nije bilo uopće ni do jela ni do igre, nego do nečega veoma važnoga i ozbiljnoga, važnijega od svega što smo te večeri činili i pričali. Sve sam drugo, naime, zaboravio, samo tu njegovu gestu nisam. Bilo je to, kako sam rekao, drugoga dana mojega boravka u obitelji i već smo pomalo bili uklonili prvotne ograde ceremonijalne ukočenosti i opreza u međusobnom ophođenju. Djevojčice su se bile oslobodile i tu i tamo upadale u razgovor pitanjima i komentarima. A mali? Sigurno nije razumio o čemu smo pričali, bio je premalen, ali je očito i on želio stupiti u neku komunikaciju sa mnom, kako bi se učeno reklo. Dakako da se nije moglo očekivati da će započeti: “Gospodine profesore, što mislite o studentskim nemirima ovdje u nas?” Učinio je ono što je na najprirodniji način bio naučio od svoje mame, s kojom je, dakako, bio u najprisnijoj i najugodnijoj vezi. Učinio je prema meni onu maminu gestu, koja mu se, tu sa žlicom u ruci, učinila najprikladnijom za tu priliku. Kako je proživljavao zajedništvo s svojom mamom kad ga je hranila, tako je tu blizinu htio izraziti meni: “Volim te i brinem se za te, pa uzmi ovo malo moje papice, a onda ti daj meni!” Na žalost, sve je završilo u nesporazumu i civilizaciji. Još danas mi je žao što smo bili tako glupi i sve pokvarili. Sjećam se kako je razočarano i postiđeno miješao po juhi, do koje mu nikako nije bilo stalo, jer bi je inače i sam bio zatražio – i mučno mi je.

Kažu neki filozofi da se zbog čuđenja sav svijet izokreće naglavačke, no time se u biti uspostavljaju prave relacije prema njemu jer je on sam dotad, zbog odsutnosti čuđenja, stajao naglavačke. Čuđenje, naime, kao što top golferske loptice odbacuje u pravce u koje ga je vlasnik usmjerio, tako izbacuje čovjeka iz trivijalne, naslijeđene i zbog lijenosti duha naučene zao-kupljenosti svakodnevicom, što obično rezultira tradicionalnim i otrcanim pogledom na sve oko sebe, i tako izbačen iz lažne sigurnosti začuđeni čovjek je više-manje prisiljen suočiti se s potpuno novim i začuđujućim izgledom

stvarnosti. Kažu dalje isti filozofi da izvor našega spoznavanja nije samo čuđenje (mimesis), koje je još od vremena Platona i Aristotela u prvom redu odnos prema vlastitom neznanju i neshvaćanju svijeta i ljudi, pa samim tim ujedno i poticaj na dublje proučavanje ne samo čovjeka i svijeta nego i samoga sebe (gnothi seauton/nosce te ipsum – upoznaj samoga sebe; natpis u Apolonovu hramu u Delfima), nego da su u igri još neki bitni elementi od kojih je na prvom mjestu sumnja u sve što nam se pričinja kao da je čisto zdravorazumsko, a u biti je prepuno predrasuda i zabluda. Iza sumnje slijede egzistencijalna zebnja ili prodrmanost zbog otkrivanja neshvatljivih pojava u najbližoj okolici i u prostoru vlastitog doživljavanja, o čemu svjedoče suvremeni egzistencijalisti (Kierkegaard, Heidegger, Jaspers, Sartre, Berdjajev), a na kraju kao nekakva krana svega dolazi potreba za komunikacijom. Suvremeni svijet previše je otuđen od svega prirodnoga i ljudskoga pa je za konstruktivno djelovanje u društvu nužno potrebna komunikacija i međusobno razumijevanje.

Jedan sasvim trivijalan događajčić iz podosta davne svakodnevice, na kakav većina nas smrtnika uglavnom nikada ni ne obraća nikakvu pažnju, a još manje da bi ga zapamtila, kod Bajsića se pretvara u čin gotovo epohalnog otkrića temeljnih ljudskih relacija: međusobnog nerazumijevanja još od najmlađih životnih dana, pa krivog shvaćanja i još iskrivljenijih zaključaka na takvim “temeljima”, te potom i izvnutog i naopakog djelovanja utemeljenog na tim krivim drinama. Zar je onda čudno što smo neprestano u ćorsokacima i mračnim budžacima? Bajsić sada žali zbog te propuštene prilike i sve što je mogao napraviti bilo je da zapiše tu zgodu kako bi drugima možda pomogla da budu oprezniji s “glupavom” djecom. Naime, nespornosti se događaju u komunikativno naizgled potpuno bezvrijednim sitnicama, ali s vrlo krupnim posljedicama u cjelokupnom životu jer jednom, i to u rano doba, nakrivljeno stablo poslije je gotovo nemoguće ispraviti. Naime, odrasli obično komuniciraju riječima – mada je krajnje ozbiljno pitanje da li im iste riječi imaju ista, približna ili potpuno različita značenja – gestama, koje su relativno razumljivije, tonom svoga glasa itd, dok se dječja komunikacija svodi na ono najneposrednije, tj. obično na hranu.

Slijede još Bajsićevi zaključci i poanta:

4. To su te promašene prilike u našim dodirima s ljudima uslijed nespornosti, nemara i gluposti, našega navodnoga boljega znanja, općeg nepromišljenog mišljenja o čovjeku i njegovim nakanama itd., itd. Još bi čovjek pomislio da je s djecom lakše, jer smo i sami prošli to razdoblje, i morali bismo se moći prisjetiti i uživjeti se. No – često mislim – ako smo već s djecom toliko nespretni, gdje je riječ o nekim veoma jednostavnim, osnovnim općeljudskim

načinima komunikacije, što je tada s nama odraslima? Odakle nam sigurnost da smo nečije geste uvijek ispravno pročitali, da smo ispravno shvatili riječi i tvrdnje? Znamo li doista do čega je napokon čovjeku stalo, kako to često napamet tvrdimo. Štoviše: znamo li doista uvijek što mi sami zapravo želimo kad nešto hoćemo, poduzimamo, tvrdimo, kad se zalažemo za nešto ili se protiv nečega bunimo? Uvjereni smo većinom da znamo, ali je to kadikad jedina sigurnost.

Posebno je značajna poanta koja nas uvodi u dubinu našega odnosa s Bogom odnosno Isusom Kristom, u kojemu kontekstu, nažalost, mi ljudi ne “glumimo” djecu, koju treba odgojiti, nego si umišljamo da smo odrasle osobe koje odgajaju neodraslo dijete, tj. samoga Bogočovjeka. To je još jedan Bajsićev paradoksalni obrat jer u svojim standardnim razmišljanjima mi sami sebi utvaramo da smo djeca koju Bog odgaja, a zapravo se ponašamo potpuno suprotno.

5. Taj isti osjećaj imam i kad listam po knjižici Evandjelja. Nisam li i tu, kao one večeri za onim stolom, možda opet promašio priliku? Nisu li mi tu neke Kristove riječi i geste promakle, koje ne prepoznajem jer ih tumačim iz nekih svojih i naših šablona, iz naših povijesnih “nužnosti” i grupnih interesa, iz kojekakvih “normalnih” zahtjeva i reakcija i svega onoga što se tako komotno “samo po sebi razumije”. Kadikad gotovo vidim Krista kako s mukom miješa tu svoju crnu juhu i sili se da proguta nesporazum, a ja mudrujem: “Moraš pojesti; to si htio”.

Tek sada na kraju čitatelj shvaća da je cijeli tekst zapravo jedna priča čvrste nutarnje strukture i da se ne može odbaciti nijedan njezin dio jer bi se narušila cjelokupna struktura, a o čvrstoj nutarnjoj strukturi najbolje govore slike o komunikacijskom nesporazumu odraslih osoba s djetetom, s jedne strane, kao to isto s Kristom s druge strane. Krist nam je zapovjedio da moramo biti kao djeca ako hoćemo u kraljevstvo nebesko, a Bajsić zapravo naš odnos s Bogom ilustrira slikom po kojoj je Bog dijete, a mi se postavljamo većim od njega. O čvrstoj nutarnjoj isprepletenosti svih (pet) dijelova te priče najbolje govori činjenica da zapravo svaki novi dio priče (2-5) nužno započinje iznovičnim čitanjem prvoga dijela, pa bismo tu Bajsićevu priču mogli nazvati, na neki način, pričom o životu priče. Jedan od najvećih svjetkih književnika, ruski romanopisac Lav N. Tolstoj na neke prigovore kritičara o suvišnim scenama u “Ani Karenjini” zapisao je: “U svemu, gotovo u svemu što sam napisao, mnome je rukovodila potreba da se skupe misli koje su međusobno ulančene kako bi sebe same izrazile; ali svaka misao koja je riječima odvojeno izražena, gubi svoj smisao, strahovito se degradira kad se uzima sama i bez one ulančenosti

u kojoj se nalazi.”²⁷ Istakoh pridjev “ulančen” i imenicu “ulančenost” upravo zbog toga što je i svih pet Bajsićevih dijelova toliko međusobno ulančeno da čitanje svakoga pojedinoga, izostavljajući preostale, “gubi svoj smisao”, kao što bi rekao Tolstoj.

4. Bajsićeva inovacija u “Priči o promašenom susretu”

U analizi Bajsićeve priče, čini mi se, najbolje je kao početni korak uzeti ono što je rekao Edgar Allan Poe, neosporno jedan od najvećih majstora kratke priče i ujedno vrstan teoretičar, zapisavši, kako je već citirano, da kratka priča treba biti pročitana odjednom, bez prekida, odnosno da autor mora “prenijeti čitatelju ne samo dio, otrgnuti odlomak već cijeli svijet. Vješt književnik konstruira pripovijetku. Ako je mudar, ne prekraja misli da ih prilagodi radnji, nego je najprije svjesno i pomno zamislio neki jedinstven ili pojedinačni *efekt* koji valja postići, a zatim je povezo dogadaje koji će mu najbolje poslužiti u postizanju tog unaprijed zamišljenog efekta. Ako već prva rečenica ne stremlji postizanju efekta, pisac je pogriješio već na prvom koraku. U cijelom sastavu ne smije biti ni jedne riječi koja svojom izravnom ili neizravnom namjerom ne teži tom jednom, unaprijed određenom cilju.”²⁸

Bajsić već prvim riječima (bilo je to kod nekoga profesora u nekom mjestu bilo gdje) najavljuje bezvremenost priče, odnosno bezvremenost njezina sokola (komunikacijskog nesporazuma) i ne samo bezvremenost nego i univerzalnost. Već u prvim redcima prisutan je njegov unaprijed zamišljeni efekt ili poanta: komunikacijski nesporazum između odraslih i djece/Krista trajan je fenomen ljudskog života, a on se može otkloniti samo ako odrasli postanu kao djeca/Krist jer samo dijete/Krist može razumjeti drugo dijete odnosno Krista Bogočovjeka. Može se mirne duše ustvrditi da u cijeloj Bajsićevoj priči nema “ni jedne riječi koja svojom izravnom ili neizravnom namjerom ne teži unaprijed određenom cilju”.

Možda će ipak netko reći: pa ta Bajsićeva priča uopće ni nije priča nego samo jedan mudroslovni člančić, ili esejčić, kojemu je na čelo kao poticaj stavljena jedna trivijalna zgodica, koja se možda i dogodila u stvarnom životu, ali je vjerojatnije izmišljena za potrebe same izvrnute poante. Doista, i tako se može promatrati, ali tada ostaju pitanja: zašto ju je autor naslovio

²⁷ Usp. Lotman, J. M.: o.c. str. 43 (usp. isto u knjizi “*Roman, rađanje moderne književnosti*”, Beograd 1975., str. 25.

²⁸ Sabljak, 13-14.

kao priču i kad je već to učinio koji dio od nje da proglasimo pričom, a koji esejizmom ili filozofiranjem? Vidjeli smo, međutim, da je cijeli tekst iznutra tako čvrsto povezan da nisu moguće nikakve razdiobe na manje samostalne cjeline, tj. moguće su ali same za sebe ne predstavljaju ništa. Osim toga po svemu je evidentno da se pričanje priče ne zaustavlja i ne iscrpljuje samo spomenutom crticom nego se logično nastavlja dalje, samo što je sada promijenjena perspektiva događanja: više to nije mala ljudska zajednica nego jedna osoba, koja u sebi sadržava sve ostale i koja uvijek iznova doživljava ono što joj se jednom dogodilo. I u tome leži bit kršćanstva! Ponoviti ono što se jednom dogodilo ili, kako bi to rekao sveti Irenej: rekapitulirati Kristov život. Zar doista ono što se u čovjeku događa ne zaslužuje ime priče? Ili autori kratkih priča vade svoje zapise iz nekih drugih ladica, a ne iz vlastite doživljajne sfere?

Književna teoretičarka Helena Sablić-Tomić²⁹ odlučno tvrdi da je osnovna značajka novele odnosno kratke priče ograničenost na jedan događaj i doživljaj, a da je važna i prisutnost pripovjedača, te naglasak na jedinstvu, logičkom i kronološkom ulančavanju i povezivanju događaja, maksimalna neočekivanost poante, što je sve prisutno kod Bajsića, a da je važno i opisi- vanje jedne jedva zamjetljive epizode iz života pomoću koje je autor mogao zadovoljiti vlastitu potrebu za komentiranjem zbilje, što je Bajsić također učinio. Ujedno ta je radnja takva da nema ni početka ni kraja nego upućuje na nepromjenljivost odnosno stalno ponavljanje životnih situacija, što je također jedna od poanti Bajsićeva teksta.

Nadalje, po mišljenju Iana Reida³⁰ svaka kratka priča da bi bila cjelina mora biti strukturirana pomoću tri osnovna elementa: početka, sredine i kraja. Ako bismo prihvatili prijedlog da Bajsićeva priča nije priča nego filozofski člančić, javlja se problem i početka, i sredine, i kraja priče. Svega toga nema samo u onoj crtici s djetetom, ali je sve to i te kako prisutno u cjelokupnoj priči. Osim toga Janos Szavai³¹ posebno je naglasio kako je “svako djelo svijet za sebe i može ga se shvatiti tek nakon otkrivanja zakonitosti njegove strukture i djelovanja, pa stoga naš pristup ne smije biti metodološki ujednačen jer ni načela organizacije s kojima se suočavamo nisu uvijek jednaka. U opisi- vanje složene nutarnje strukture određene kratke priče mora nas uvesti istraži- vanje njezine kompozicije, mreže motiva, jezične atmosfere, sustava odnosa među likovima, uloge prostora i vremena”.

²⁹ Sabljak, 414-424.

³⁰ Sabljak, 254-270.

³¹ Sabljak, 348-356.

S druge strane kritičar i teoretičar Torborg Nedreaas³² naglašava važnost čitateljeva i autorova, naravno, doživljaja, koji nam je ponuđen, pa kaže: “Kratka priča može se smatrati tkivom ili stanicom stavljenom pod mikroskop s reflektorom, a ono što se osvjetljava ovisi o čitateljevoj interpretaciji – to je jedan od najljepših užitaka u čitanju kratke priče.” Herbert Gold³³ također tvrdi da “kratke priče, kao i duge, imaju vrhunac, krizu i preokret. Krajevi mnogih kratkih priča isto su tako nagli i otvoreni kao i početci, te mogu i ne moraju sadržavati pouku ili praktičnu lekciju. Naravno, kao i sa svakom vrstom umjetnosti, točne osobine kratke priče mijenjaju se ovisno o piscu.” Sve spomenuto nalazimo u Bajsićevoj priči.

Nakon svih ovih i onih prijašnjih opaski o kratkoj priči možemo se zapitati gdje se u Bajsićevoj priči nalaze oni osnovni elementi: da li se ulomkom prenosi svijet, gdje je sokol, može li se njegova priča pročitati odjednom, je li njegova priča doista fragment iz života i zahtijeva li komentiranje zbilje, donosi li i ona mogućnost da se radi o životnim situacijama koje se ponavljaju, ima li i ona svoju poantu, svoj neočekivani obrat koji mijenja, ili barem zahtijeva promjenu života, te da li je Bajsić pripovijedanjem uspio postići dostojan efekt itd.

Na mnoga od tih pitanja nije ni potrebno odgovarati jer je sve evidentno nakon analize, a pogotovo nakon ponovnog čitanja priče. A što se tiče Bajsićeve sokola on je više nego očit: zove se komunikacijski nesporazum, koji se događa još od našega djetinjstva, a praktički trajno je prisutan u našem odnosu ne samo s čovjekom nego još i više s Bogom. Pa iako je taj “sokol” prisutan gotovo u svakom retku njegove priče, ipak nam konačni obrat djeluje ponešto neočekivano. Uostalom, možda ni nije toliko neočekivan jer je još sveti Augustin ustvrdio da je čovjek put do Boga, a Bajsićeva priča upravo se tako i događa: započinje s čovjekom, a završava s Bogom. Ili možda bolje: s Bogočovjekom.

I na kraju još samo jedno pitanje: U čemu se sastoji Bajsićeva inovacija u kratkoj priči? Oni koji su pročitali više kratkih priča,³⁴ sa sigurnošću mogu reći da se još nisu susreli s ovakvom kakva je Bajsićeva, koju bismo mogli opisati kao poetsko-mudrosno ili čak esejističko pripovijedanje, što je na određeni način potpuno nova vrsta pripovjedalačke forme.

³² Sabljak, 145-149.

³³ Sabljak, 126-128.

³⁴ Ovdje ću samo natuknuti kako bi bilo dobro (zbog ograničenog prostora to nije učinjeno u ovoj radnji) usporediti Bajsićevu priču s Krležinom (Smrt bludnice Marije), u kojoj je komunikacijski nesporazum također glavna tema.

III. DODATAK – VAŽNIJA LITERATURA³⁵

- Auerbach, Erich: *Mimeza*, Hena Com, Zagreb 2004.
- Bagić, Krešimir: *Goli grad*, antologija hrvatske kratke priče, Naklada MD, Zagreb 2003.
- Bagić, Krešimir: *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*, Disput, Zagreb 2004.
- Bajsić, Vjekoslav: *Dijalog, reagiranja, polemike*, KS, Zagreb 2003. (priredio S. Kušar)
- Bajsić, Vjekoslav: *Ekologija slobode*, KS, Zagreb 1994. (priredio B. Duda)
- Bajsić, Vjekoslav: *Filozofija i teologija u vremenu*, KS, Zagreb 1999. (priredio S. Kušar)
- Bajsić, Vjekoslav: *Granična pitanja religije i znanosti*, KS, Zagreb 1998. (priredio S. Kušar)
- Bajsić, Vjekoslav: *Istrgnute misli*, KS, Zagreb 2008. (priredila S. Tamhina)
- Bajsić, Vjekoslav: *Na rubovima Crkve i civilizacije*, KS, Zagreb 1972.
- Bajsić, Vjekoslav: *Obrnuto vrijeme*, KS, Zagreb 1994. (priredio B. Duda)
- Bajsić, Vjekoslav: *Strah za granicu*, KS, Zagreb 1980.
- Bajsić, Vjekoslav: *Život i problemi crkvene zajednice*, KS, Zagreb 2000. (priredio S. Kušar)
- Biti, Vladimir: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, MH, Zagreb 1997.
- Biti, Vladimir: *Suvremena teorija pripovijedanja*, Globus, Zagreb 1992.
- Čurić, Josip: In memoriam, BS 1/1995, str. 175-177.
- Kušar, Stjepan: Šloser i intelektualac, BS 1/2002., str. 211-221.
- Levanat-Peričić, Miranda: Kratka priča od Antologije (2001) Miroslava Šicela do Festivala (2011) Romana Simića Bodrožića, *Croatica et slavica Iadertina*, str. 481-498, 2013. (internet)
- Lotman, Jurij Mihajlovič: *Struktura umjetničkog teksta*, Nolit, Beograd 1976.
- Milanko, Andrea/Perišić, Robert: *Bez vrata nema kucanja, novi hrvatski prozaici*, Sandorf, Zagreb 2012.
- Nemec, Krešimir: *Antologija hrvatske novele*, Naklada Pavičić, Zagreb 1997.
- Sablić-Tomić, Helena: *Uvod u hrvatsku kratku priču*, Leykam international, Zagreb 2012.
- Sabljak, Tomislav: *Teorija priče*, Hazu, Zagreb 2007.

³⁵ Opširniji popis literature lako se može pronaći u zapisanim djelima.

Solar, Milivoj: *Izabrana djela (Ideja i priča, teorija novele)*, Golden marketing, Zagreb 2004.

Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, ŠK, Zagreb 1977.

Šicel, Miroslav: *Antologija hrvatske kratke priče*, Disput, Zagreb 2001.

Španić, Damir: *Kroz pripovjednu šumu kratke priče*; Helena Sabljak-Tomić: *Uvod u hrvatsku kratku priču*, Leykam International doo, Zagreb 2012. (internet)

Wellek, Rene/Warren, Austin: *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd 1968.

Short Story Innovation by Bajsić

A short story has ever been a popular form of literary and non-literary expression, and as such has been similarly approached from the standpoint of literary theory. In Croatian circles, short stories were regularly published by *Večernji list* and *Hrvatsko slovo*, but also by *Kana*, a catholic monthly, which at one point hosted works of Vjekoslav Bajsić, a contributor to the Present Times section, where he published some interesting short stories, the structure of which represents a certain innovation in this literary form. The work describes Bajsić's innovations in the short story.

Keywords: short story, Zvonimir Bajsić, Catholic literature, literary theory